

साकेला र किराती जीवनचक्र

■ नारायणभक्त राई

मोरङ

तस्विर: दुङ राई

विषय प्रवेश

किरात राई समुदायले व्यवहारिक रूपमा प्राचीनकालदेखि मानिंदै आएको चाड हो साकेला। साकेलालाई खोला (ठाउँ) अनुसारका किरात राई समुदायले विभिन्न नामले पुकार्ने (सम्बोधन) गरेको पाइन्छ। जस्तो कि साकेला, साकेन्वा, सकला, तोष, साकेल, साखेल, साखेवा आदि। नाम जे-जे भएपनि काम उही हो या भनौं एकै हो।

किरात समुदायमा वर्षमा दुई पटक साकेला गर्ने चलन छ। बर्खायाम (समय) को साकेलालाई उभौली र हिउँदयामको साकेलालाई उधौली भनिन्छ। यसरी साकेला गर्नु भनेको प्रकृति र

पुर्खाको पूजा गर्नु हो। साकेला मान्नुपर्ने लिखित कानुन छैन। त्यसैले यो किरात राई समुदायको प्रथाजनित कानुन हो। जुन युगौं युगदेखि स्वतः स्फूर्त रूपले मानिंदै आइरहेको पाइन्छ।

साकेला भन्दा पहिले कूलपितृ पूजा गर्ने चलन

फाँटिलो फाँटमा नाचिने साकेला नाच्नु पूर्व घरमा कूल गर्ने चलन हुन्छ। यो पूजा गर्दा धामी (बिजुवा) वा घरको सबैभन्दा जेठो मानिसले वा कुल गर्न जान्ने मानिसले गर्ने गर्दछन्। पितृ नगरे अन्नपात नसप्रेने, परिवारमा सुख-शान्ति-सन्धो नहुने, वस्तु चौपाय, दोपाय राम्रो नहुने वा अनिष्ट हुने मान्यता छ।

कूलपितृ गर्दा तीन लुङ्गको एक चुलामा पूजा गरिन्छ। त्यसबेला चुला वरिपरी धनुकाँड, हातहतियार (बन्दुक, तरबार, खौँडा, खुकुरी, भाला, बज्जरो, हँसिया, कुटो कोदालो, कठुवा, चिन्डो आदि) का साथै अन्य घरायसी सामग्री जुन आफ्नो जीवन निर्वाह गर्न अवश्यक हुन्छ, ती सबैको पूजा गर्ने गर्दछन्। घरका पुर्खाहरूको मृत्युपछि पुर्खाहरूलाई आफ्नो घरको मूल चुलामा धामी (नाक्छोड, फेदाइमा) वा मुन्दुम जान्नेले राखिदिने गर्दछन्। त्यसरी राखिएको पुर्खाहरूलाई सम्झने, चुलामा बोलाएर नयाँ अन्नहरू धान, अदुवा, चामल, जाँड, रक्सी, चलन अनुसार मासु चढाउने गरिन्छ। त्यसरी पूजा गर्दा चुलामा गाई वा गोरूको मासु, चराको

मासु, माछा, चोखो जाँड, चोखो रक्सी, नयाँ धान, नयाँ अदुवा आदि चढाउने चलन छ ।

त्यसरी गाउँघर सबैको कूल गरिसकेपछि नोकछुड (धामी) को चुलाबाट धामीले सिली (किराती नाच) गर्न थाल्छन् । अघेना (चुला) बाट सिली गर्दै-गर्दै सकला भएको स्थानमा गएर सिली नाच्ने गरिन्छ । त्यसरी सिली गर्दा विभिन्न प्राकृतिक जीव, जन्तु, सामाजिक रहन-सहन, सामाजिक जीवन पद्धतिहरूको अनुकरण गरिएको हुन्छ ।

घरमा पित्रो नगरेसम्म राई समुदायका सदस्य जो कोहीले पनि नयाँ चामल, नयाँ अदुवा बाहिर कतै जाँदा पनि खान हुँदैन । जब कूल फुकाइन्छ (गरिन्छ) त्यसपछि मात्रै ती कुराहरू खान पाइने प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

मंसिर महिनाभरी कूलदेउता गर्ने, आफन्तहरूसँग भेटघाट गर्ने गर्दछन् । गाउँघरमा धान थन्काउन अर्मपर्म गर्ने, साकेलाहरूमा पुरापुर उधौली साकेला मनाउने गर्दछन् । आजभोलि किरात समुदायमा उधौली, उभौली, यलेसम्बत र माघी (माघेसंक्रान्ति) लाई विशेष रूपले मनाउन थालेको पाइन्छ ।

उधौली र उधौली

वर्षको दुई पटक मंसिरमा उधौली र बैशाखमा उभौली चाड मनाउने परम्परा छ । यो परम्परा एकदमै प्रकृतिसँगको नियमसँग आधारित छ । जब चराहरू वा जीव जन्तुहरू हिमालको जाडो छल्न गर्मी भएको ठाउँतिर भर्छन्, त्यसैबेला उधौली साकेला मनाइन्छ । यसले हिउँदो लागेको जानकारी गराउँछ ।

अनि जब हिउँद समय समाप्त हुन्छ र सबै जीवजन्तु, चराचुरुङ्गी उँभो (माथि) लाग्न थाल्छन् । त्यसै समयमा किरात राईहरूले उधौली मनाउँछन् । यसले वर्षा लागेको जानकारी गराउँछ । उधौली लाग्दा किरात राईहरूले गोठहरू उँभो लाने र उधौली लाग्दा गोठहरू उधो (तल) झर्ने गर्दछन् । त्यसको वैज्ञानिक कारण पनि छ । उधौलीको हिउँद मौसममा हिउँ पर्ने वस्तु चौपायहरू हिउँले मर्ने, घाँसपातको अभाव हुने भएकाले पनि तल घाँसपात हुने न्यानो ठाउँमा आफू र वस्तु चौपायलाई पनि सार्ने गर्दछन् ।

(अ) उधौली

यो एउटा सङ्केत पनि हो । उधौली लागेपछि अब सबै उँभो लागौं, बालीनाली लगाउने बेला

भयो । अन्नपात लगाऔं भन्ने सङ्केत पनि हो । उधौलीमा घरका अग्रज वा धामी (बिजुवा) ले अब बालीनाली लगाउने समय आयो, अन्न बाली सपारी देउ, कीरा फट्याइँगा नलागोस्, पानी समयमा परिदेउ, बाढी पहिरो नजाओस्, खडेरी नपारिदेउ, हामी सबैको रक्षा गर भन्दै प्रकृति र कूल देवतालाई पुज्दै बल (शक्ति) मान्ने गर्दछन् ।

यस यामलाई दोड्वाडा, छोड्वालाक, धिरिनाम आदि नामले सम्बोधन गरिन्छ । यस याममा नयाँ घाँसपात पलाउँछन् । रुख विरुवाले पालुवा फेर्छन् । चराचुरुङ्गी उँभो लाग्छन् । जीवजन्तु सबै उँभो लाग्छन् । माछा कुरबाट निस्कन्छन् । जीवनचक्र पूरा गर्न वर्षाको भेल छिचोल्दै माछा पनि उँभो लाग्छन् । माछाहरूले फुल पार्छन् । चरा चुरुङ्गीले बच्चा कोरल्छन् । हरिण, मृगले बच्चा जन्माउँछन् । किरात समुदायले नयाँ उमङ्ग र जोशसँग खेतीपाती गर्छन् । किरात समाजका लागि जीवन निर्वाह गर्न आवश्यक अन्न रोप्ने समय पनि यही उधौली हो । त्यसैले यस समयलाई मानो खाएर मुरी उज्जाउने समय भनिन्छ ।

उधौलीको समयमा सिकार खेल्नु हुँदैन । किनकि यो समयमा सबै जलचर र थलचरहरूले बच्चा हुर्काउने गर्दछन् । यसै समयमा चराहरूले भाका फेरि-फेरि गीत गाउने गर्दछ । त्यसैबेला नाचिने सिलीलाई उधौली साकेला सिली भनिन्छ ।

(आ) उधौली

उधौलीमा कूलपितृ र प्रकृतिलाई धन्यवाद दिने वा गुनासो पोख्ने गर्दछन् । उधौलीमा अन्नपात राम्रो फलेमा किरात राई समुदायले प्रकृतिलाई सम्भेर भूमेपाथी चढाउँछन् । खुशी व्यक्त गर्दछन् । सधैं यसरी नै अन्नपात फलाई देउ, यसरी नै तिमीलाई प्रत्येक वर्ष भूमेपाथी चढाउँछु भनेर खुशी व्यक्त गर्दछन् । माङ्ग (देवता) र प्रकृतिलाई धन्यवाद दिँदै उधौली मान्दछन् ।

यदि अनावृष्टी, घनावृष्टी, बाढी, पहिरो, खडेरी लागेर अन्नपात फल्न नसके भूमेपाथी प्रकृतिलाई चढाउन नसके गुनासो गर्दछन् । किन यस्तो गर्छौ ? अब हामीले के खाने ? अब हामीले तिमीलाई के चढाउने ? भनेर प्रकृतिसँग गुनासो पोख्ने गर्दछन् । यदि साँच्चै सो ठाउँमा कुनै पनि हालतमा बस्न नसक्ने स्थिति आयो भने मात्र किराती राईहरूले सो ठाउँ छाडेर बसाई सर्ने गर्दछन् । हतपत्त किरात समुदायले आफ्नो पुख्रिदिखिको थातथलो छाड्दैनन् ।

कुनै पनि किरातीले बाध्य भएर कुनै ठाउँ छोडेर बसाई सरेको छ भने अन्य कुनै समुदाय त्यहाँ गएर गरिखान सक्दैनन् । किनकि किरात राई समुदायले एकदमै धेरै माटोको माया गर्ने गर्छन् । अति नै

भइसक्यो अब यस ठाउँमा कुनै पनि हातलमा बस्न वा बाँच्न सकिँदैन भन्ने निश्चित भएपछि मात्र राई समुदायले सो ठाउँ छाड्ने गर्दछन् । त्यसैले एउटा उखानै छ कि बाहुनले छाडेको गाई, नेवारले छाडेको दोबाटो र राई (किरात) ले छाडेको भूमि वा माटो अरू कसैले उपयोगमा ल्याउन सक्दैन ।

यस याममा हिमालतिर हिउँ पर्छन् । लेकतिर जाडो बढ्छ । घाँस, पात सुक्न थाल्छन् । रुखका पातहरू झर्न थाल्छन् । चराचुरुङ्गी, जीव, जनावर जाडोको कारण न्यानो स्थानतिर सर्छन् । माछाहरू तल भर्छन् । कुर बस्छन् ।

यसै याममा छोरा मान्छेले दारा-सुरुवाल, आसकोट, टोपी (धामीले सेतो फेटा वा सेबारी), गलामा वाछिनारी, देब्रे छातिमा अजम्बरी फूलको हेचुरी, सिरुको पेचुरी, मुचुङ्गा, बिनायो, कम्बरमा खुकुरी, खुकुरीमाथि सेतो पटुका, खुट्टामा जुता लगाएर साकेला नाच्दै उधौली मनाउने गर्दछन् । बालीनाली सप्रिएमा खुशी साथ साकेला नाच्दछन् भने बालीनाली नसप्रिएमा दुःखका साथ उक्त वर्षको साकेला मनाउँदछन् ।

त्यसैगरी छोरी मान्छेहरूले चौबन्दी चोली, छिटको फरिया, खुट्टामा जुता, कम्मरमा पटुका, कम्मरमै खुर्पा, सिरमा सिर फूल, छेउछेउ र पछाडि अर्धचन्द्रहार, नाकमा ढुङ्गी, बुलाकी, कानमा च्याप्टे सुन, गलामा कण्ठ, वाछिनारी, पुवालोको माला, जन्तर, चाँदीको हारी, हातमा बाला, खुट्टामा कल्लीमा सजिएर साकेला नाच्ने गर्दछन् ।

मंसिर महिनाभरी कूलदेउता गर्ने, आफन्तहरूसँग भेटघाट गर्ने गर्दछन् । गाउँघरमा धान थन्काउन अर्मपर्म गर्ने, साकेलाहरूमा पुरापुर उधौली साकेला मनाउने गर्दछन् । आजभोलि किरात समुदायमा उधौली, उभौली, यलेसम्बत र माघी (माघेसंक्रान्ति) लाई विशेष रूपले मनाउन थालेको पाइन्छ । भर्खर-भर्खर केही वर्षयतादेखि माघीलाई नयाँ वर्षको रूपमा भव्यताको साथ मनाउन थालेको पाइन्छ । हुन त यो किरात समुदायको प्राचिन चाड हो ।

उधौलीलाई किरात भाषामा दोड्वाडा, माक्लाबाक, छिरिनाम आदि नामले पनि सम्बोधन गर्ने चलन रहेको पाइन्छ । त्यसैबेला नाचिने सिलीलाई उधौली साकेला सिली भनिन्छ ।

साकेला र साकेला सिली (नाच)

किरात राई समुदायमा अनिवार्य रूपमा साकेला पुजिन्छ । साकेला धामीद्वारा गाउँ समाजले पुज्ने गर्दछन् । साकेला भनेको भूमिको पूजा हो । साकेला जुनसुकै धामीले गर्न सक्दैनन् । गाउँघरमा जति धेरै धामी भए पनि जोसुकैले साकेला गर्न मिल्दैन । जसलाई साकेलाले रुचाएको छ, उसैले मात्र साकेला पुज्नुपर्दछ । अरूले पुज्नु हुँदैन ।

साकेलाले नरुचाएको धामीले साकेला गरेमा सो धामी मर्छ, उसलाई नागले खान्छ भन्ने विश्वास रहेको पाइन्छ ।

साकेला गरेको दिन थाहा हुन्छ कि यस वर्ष सहकाल छ कि अनिकाल भनेर अर्थात् त्यस वर्ष अन्नबाली फल्ने/नफल्ने थाहा हुन्छ । अन्नबाली फल्ने भएमा सहकाल, अन्नबाली नफल्ने भएमा त्यसलाई अनिकाल भनिन्छ । साकेला गर्न धामी अनिवार्य चाहिन्छ । त्यो सँगै तोकाया, मूल ढोले, सिलिमा, सिलिपा पनि अनिवार्य हुन्छन् । साकेला गर्ने दिन धामीले सबैभन्दा पहिले आफ्नो घरमा पूजा गरेर मात्र साकेला गर्न निस्कनुपर्दछ । त्यसरी साकेला पुज्ज निस्कदा नागले बाटो छेक्ने हुँदा नागलाई मनाएर मात्र साकेला गर्नुपर्दछ । नागलाई मनाउन नसकी वा गलत तरिकाबाट साकेला पुज्ज पुगेमा त्यस्ता धामीको मृत्यु हुन्छ भन्ने विश्वास रहेको पाइन्छ । धामीले नागलाई मनाई जमिनभित्र रहेको साकेला दुःखा निकाल्दा सेतो भएमा राम्रो हुने, छिर्केमिर्के भएमा अन्नपात फल्ने र कालो भएमा नराम्रो अनिकाल लाग्छ भन्ने विश्वास रहेको पाइन्छ ।

त्यो साकेला दुःखाको एउटा सत्य कुराचाहिँ जुन स्थानमा साकेला दुःखा गाडिएको हुन्छ, सो स्थानमा पुनः तत्कालै खोज्दा पनि पाइँदैन वा भेटिँदैन । तर अर्को वर्ष साकेला गर्दा धामीले भने सोही स्थानमा वरपर दुःखा भेटाउँछन् ।

साकेला सिली गर्दा सबैजना एक ठाउँ भेला भई विभिन्न जीव-जन्तुका साथै विभिन्न

क्रियाकलापको नक्कल गर्दै साकेला नाच्ने गर्दछन् । यसरी नाच्दा सबै जना गोलाकार भएर कुनै अवरोध विना सासु, ससुरा, सम्दी, सम्दीना, छोरा बुहारी, भाइ बुहारी, जेठाजु, बुहारीका साथै अन्य साइनो लाग्ने सबै एकै ठाउँ नाच्न सक्छन् । जसमा कुनै भेदभाव वा दमन गरिँदैन । हरेक कुराबाट सिली नाच्न सबै जना स्वतन्त्र हुने गर्दछन् ।

साकेलामा जीवन उपयोगी सामाजिक क्रियाकलापहरूको नक्कल, जीव-जन्तुहरूको नक्कल गर्ने गरिन्छ । शरीरका विभिन्न अङ्गहरूद्वारा नक्कल गर्ने गरिन्छ । साकेला सिली

प्रकृतिमा रहेका जीवजन्तुको

नक्कल, समाजमा रहेको सामाजिक

संस्कारको नक्कल नै सिली हो ।

धामी, सिलीमापा, सिलीहाडमाले

गरिरहेको सिली नै अरू सहभागीहरूले

पनि गर्नुपर्दछ । यदि सिलीमापा,

सिलीहाडमाले गरेजस्तो सिली नगरेर

अरूले आफैँ जान्ने भएर अर्कै सिली

गरेमा त्यसरी अर्को वा उल्टो सिली

गर्ने मानिसको मृत्यु हुन्छ भन्ने

गरिन्छ ।

गर्दा सुरूमा जुन सिलीबाट प्रवेश गरिएको छ, सिली अन्त्य गर्दा पनि त्यसै सिलीबाट बाहिर निस्कनु वा समाप्त गर्नुपर्ने नियम हुन्छ । सिली माडपा वा सिली माहाडमाले गरिरहेको सिली नै अरू मानिसहरूले पनि गर्नुपर्दछ । सिली भनेको नक्कल हो । प्रकृतिमा रहेका जीवजन्तुको नक्कल, समाजमा रहेको सामाजिक संस्कारको नक्कल नै सिली हो । धामी, सिलीमापा, सिलीहाडमाले गरिरहेको सिली नै अरू सहभागीहरूले पनि गर्नुपर्दछ । यदि सिलीमापा, सिलीहाडमाले गरेजस्तो सिली नगरेर अरूले आफैँ जान्ने भएर अर्कै सिली गरेमा त्यसरी अर्को वा उल्टो सिली गर्ने मानिसको मृत्यु हुन्छ भन्ने गरिन्छ । त्यसलाई सिली खसेको पनि भनिन्छ । त्यसैले सिली खस्न नदिई सिली माडपा र सिली हाडमाले गरे अनुसारकै सिली गर्नुपर्ने नियम हुन्छ । सिली सक्ने बेलामा सिली गराउने मानिसले सिली खसेको छ भने सबैको खसेको सिली निकाली दिनुपर्दछ ।

सिली विभिन्न किसिमका हुन्छन् । त्यसमा केही सिलीहरूलाई निम्नानुसार राखिएको छ ।

पितृ सिली: यस सिलीमा घरको कूल चुलामा वरिपरि धामी नाचेर नमस्कार गर्दै पितृलाई सम्झन्छन् । यो तीन चुलाभित्र आगो बल्ने बीचको भाग हो । यो सिली धामीले बाहेक अरूले गर्न सक्दैनन् ।

शिर उठाउने सिली: शिर उठाउने सिलीमा चुलाको शिर उठाइदिनुपर्दछ । यसमा तीन

तस्बिर: जस राई

आफ्नो सामाजिक जीवनका लागि निकै उपयोगी चरा भएकाले राई समुदायले यस चराको जीवनचक्रलाई साकेलामा हुबहु उतार्ने गर्दछन् । यो चराको समूह आकाशमा उडेर नाच्दा निकै रोमाञ्चक दृश्य देखिने गर्दछ ।

चुलालाई नमस्कार गर्दै चुलाको शिर उठाउने सिली गरिन्छ ।

तीन लुङ (चुला)लाई चार ढुङ्गाले छेकेको (बारा लुङ)
सिली: तीन लुङको चुलालाई वरिपरिबाट अर्को चार वटा लुङले बार लगाएको हुन्छ । त्यसलाई सम्झँदै गरिने सिलीलाई बारा लुङ सिली भनिन्छ ।

ढोकासम्मको सिली: माथिका सिलीहरू गरी सकेपछि साकेला गर्न बाहिर निस्कँदै गर्दा ढोकाबाट बाहिर निस्कनुपर्दछ । त्यसरी ढोकाबाट बाहिर निस्कन गरिने सिली नै ढोकासम्मको सिली हो ।

बलेसीसम्मको सिली: ढोकाबाट जब बाहिर निस्कन्छ, अनि गाउँमा कुन साकेला छ, भाले साकेला भएमा भाले (वापा) सिली र पोथी साकेला भए पोथी (वामा) सिली गर्नुपर्दछ ।

आँगनसम्मको सिली: यस सिलीबाट चाहिँ सुरुमा कुन सिली गरिन्छ, त्यसको क्रमबद्ध रूपमा एकपछि अर्को सिली गर्दै लानुपर्दछ । यी माथिका सिलीहरू धामी (नाक्छोड/ नछुड/ नक्सो/ दुवाड/ रेसेम्मा/ फेदाडवा, पासुनड, यटाडवा, न्वाँसो, ग्यामी) ले गर्ने सिलीहरू हुन् । धामीले साकेला गर्नुपूर्व घरमा गर्ने सिलीहरू हुन् । यो सिली अरू आम मानिसले गर्न पाउँदैनन् । त्यसैले यसलाई धामी सिली पनि भनिन्छ । माथि उल्लेखित सिली नगरी अन्य सिली गर्न पाइँदैन ।

अनिवार्य गर्नुपर्ने सिली: धामीले गरिसकेपछि सिलीमाडपा सिलीमाड्माले अनिवार्य गर्नुपर्ने सिलीहरू निम्न रहेका छन् । कतिपयले धामी सिलीमा तल उल्लेखित सिलीहरू नगर्ने भएकाले अन्य सिली सुरु गर्नुपूर्व यी सिलीहरू अनिवार्य रूपमा गरेर मात्र अन्य सिली गर्नुपर्दछ । यी सिलीहरू सिलीमाडपा सिलीमाड्मासँगै अन्य सिली गर्न गोलो घेरामा पसेकाहरूले पनि गर्नुपर्दछ ।

अघेना सिली: यस सिलीमा अघेना (चुला) लाई सम्झेर सिली गरिन्छ ।

बलेसी सिली: यसमा चुला घरको छानाबाट पानी झर्ने स्थानमा पुगेर सिली गरिन्छ । यस सिलीमा साकेला गर्ने स्थानमा भाले साकेला भएमा पहिले भाले सिली गरिन्छ । यदि गाउँमा वा साकेला गर्ने स्थानमा पोथी साकेला भएमा पोथी सिली अनिवार्य रूपमा गर्नुपर्दछ । यो सिली नगरी अन्य सिली गर्नु हुँदैन । यी माथिका सिली गरिसकेपछि भने अन्य सिली गर्न सकिन्छ । माथि उल्लेखित सिली सुरु गर्दा जो-जो मानिसहरू पसेर साकेला सुरु गरिएको छ, पछि साकेला अन्त्य गर्दा उनीहरू अनिवार्य उपस्थित हुनुपर्दछ । साकेला सुरु गर्दाका मानिसहरूले साकेला अन्त्य नगरी घर जानु हुँदैन । साकेलामा पहिले साकेला गर्ने मानिसहरू छिरेर/पसेर साकेला नाच्च सुरु गरेपछि अब घर जाने बेला भएछ भन्ने कुराको सङ्केत पनि गर्दछ ।

जीव-जनावर सिली: यस सिलीलाई प्राकृतिक सिली पनि भनिन्छ । यसमा प्रकृतिमा पाइने सबै जीव, जनावर, किरा फट्याङ्ग्रा, पशुपन्छीहरूको सिली गरिन्छ, जसमा निम्न सिलीहरू पर्दछन् : कल्बुडा चरा सिली, मयुर सिली, कालिज सिली, चिचिकोटे सिली, ढुकुर सिली, चिल सिली, बेसारे चिल सिली, सिकारी चिल सिली, परेवा सिली, मलेवा सिली, जलेवा सिली, कुकु (कोइली) सिली, जुरेली सिली, बकुल्ला सिली, गँगटो सिली, सर्प सिली, पानीमा पाउने सहकाले कीरा सिली, भ्यागुते सिली, माछा सिली, बाँदर सिली, बाघ सिली, भालु सिली, मृग सिली, कस्तुरी सिली, कमिला सिली, छेपारो सिली, फट्याङ्ग्रा सिली, भिँगो सिली, उर्पियाँ सिली आदि सिलीहरू पर्दछन् ।

तायामा खियामा/तोमा खेमा/जैमो खैमो/जौमो खिल्लो/जौमोचे खेउमोचे सिली: भस्मे फाँड्ने सिली, भस्मे फाँड्दा काटेको काठ बोकेर सार्ने सिली, चकमक पारेर आगो लगाउने सिली, आगो मार्ने सिली, खन्ने सिली, कपासको बीऊ छर्ने सिली, कपास उम्रिएपछि गोड्ने सिली, कपास टिप्ने सिली, कपास फुटाउने सिली, कपास र कपासको दाना छुट्याउने सिली, कपासको धागो निकाल्ने सिली, फिर्के लगाउने सिली, किल्ला गाड्ने सिली, किल्लामा धागो लगाउने सिली, किल्लाबाट धागो उठाउने सिली, धागो डल्ला पार्ने सिली, तान थाप्ने सिली, तानको काँड्योमा धागो लगाउने सिली, तानको धागो फाँटिलो पार्ने सिली, तान टक्कटाउने सिली, तान बुन्ने सिली, हातले कपडा कति भयो हातले नाप्ने सिली, बुनेको कपडा तानबाट छुट्ट्याउने सिली, आफूलाई चाहिँदो कपडा नाप्ने सिली, कपडा पट्याउने सिली, पट्याएको कपडा थुन्सेमा राख्ने सिली, कपडा बेच्न बजार जानुअघि अनुहार धुने सिली, कपालमा तेल लगाउने सिली, कपाल कोर्ने सिली, ऐना हेरेर टीका लगाउने सिली, थुन्से बोक्ने सिली, बजार लाम्ने सिली, बजार पुगेर थुन्से राखेर बस्ने सिली, कपडा बेच्दा पैसा सक्कली नक्कली छुट्याउने सिली, जाँड छान्ने सिली, जाँड दिने र लिने अनि पिउने सिली, अघाएपछि बिनायो बजाउने सिली, मुर्चुङ्गा बजाउने सिली, घर जानका लागि घाम हेर्ने सिली, साथीहरू भेला पार्ने सिली, थुन्से बोक्ने सिली, घर जान बाटो लाम्ने सिली, घर पुगेर थुन्से बिसाउने सिली, गलेर कम्मरमा हात लगाउँदै पसिना पुछ्ने सिली यस सिलीमा यात गरेर सिली मार्दा हुन्छ । यो माथिको सिलीहरू सामाजिक सिलीअन्तर्गत पर्दछन् ।

मान्छे बिरामी हुँदा गरिने सिली: यो सिली पनि सामाजिक सिलीअन्तर्गत पर्दछन् । यसमा निम्न सिलीहरू गरिन्छन् : टाउको दुखेमा टाउको छाम्ने सिली, पेट दुखेमा पेट छाम्ने सिली, धामी बोलाउने सिली, घर आइसकेको धामीलाई नमस्कार गर्ने सिली, धामीलाई बस्नु भन्ने सिली, धामीले जोखाना हेर्ने सिली, केन्सरीले फुर्का खिप्ने सिली, थान थाप्ने

सिली, थानलाई काँचो धागोले बाँध्ने सिली, धामीले थानतर्फ अछेता (चामल) प्याक्ने सिली, ढोल बजाउने सिली, झ्याम्टा बजाउने सिली, कचुर (अदुवा) काट्ने सिली, कचुरमा चिण्डोको रक्सीले हान्ने सिली, सातो पकडेर कानको छेउमा लगेर सुन्ने सिली, समाएको सातो बिरामीलाई लगाईदिने सिली आदि ।

अन्न सिली (चासुम/चारी): यो सिली पनि सामाजिक सिलीअन्तर्गत पर्दछ । मानिसलाई आफ्नो जीवन निर्वाह गर्नका लागि आवश्यक अन्नहरू धान, मकै, कोदो आदि अन्न रोप्ने, गोड्ने, थन्काउने, पिँध्ने, खाने आदि सिलीहरू यस सिली अन्तर्गत पर्दछन् । ती विभिन्न सिलीहरूमध्ये यहाँ धान सिलीलाई प्रस्तुत गरिएको छ । भस्मे फाँड्ने सिली, फाँडेको भस्मे भेला गर्ने सिली, चकमक पारेर आगो लगाउने सिली, आगो मार्ने सिली, जोत्ने वा खन्ने सिली, धानको बीऊ छर्ने सिली, बीऊ गोड्ने सिली, बीऊ उखेल्ने सिली, धान रोप्ने सिली, धान गोड्ने सिली, धान काट्ने सिली, धान भेला गरी बाँध्ने सिली, धान बोक्ने सिली, धानको माच लगाउने सिली, धान भाँट्ने सिली, धान नाड्नेलोले हावा लगाउने सिली, धान उठाउने सिली, धान बोक्ने सिली, भकारोमा घोप्टाउने सिली, पाथीमा धान भर्ने सिली, थन्काएको धान फिकी ओखलीमा कुट्ने सिली, केलाउने सिली, चाम्रे पकाउन भाँडा बसाउने सिली, चाम्रे चलाउने सिली, चाम्रे पाकेपछि खानलाई पस्कने सिली, चाम्रे खाएको सिली आदि सिलीहरू यस सिलीअन्तर्गत पर्दछन् ।

कन्याडकुरुड चरा सिली: कन्याडकुरुड चरा किरात राई समुदायका लागि निकै उपयोगी चरा हो । कन्याडकुरुड चराले किरात राई समुदायलाई खेतिपाती गर्नका लागि सङ्केत गर्ने गर्दथ्यो । यो चरा एक किसिमले समयसूचक पनि हो । आजभोलि यो चरा निकै लोप भएर गएको पाइन्छ । आफ्नो सामाजिक जीवनका लागि निकै उपयोगी चरा भएकाले राई समुदायले यस चराको जीवनचक्रलाई साकेलामा हुबहु उतार्ने गर्दछन् । यो चराको समूह आकाशमा उडेर नाच्दा निकै रोमाञ्चक दृश्य देखिने गर्दछ । यस सिलीमा कन्याडकुरुड चराले आफ्नो जीवनचक्र कसरी पूरा गर्छ ? कसरी आकाशमा उड्छ आदि जस्ता नक्कल गरिन्छ । यो नाच निकै लामो हुने गर्दछ । यो साकेला सिली गर्दा निकै ऊर्जा आवश्यक पर्ने र सिली बिगारेमा राम्रो नहुने भएकाले निकै जान्ने मानिसहरूको समूहले मात्र नाच्ने गर्दछन् । यो सिली अन्य सिलीजस्तो सहज हुँदैन । यो सिली प्रायः साकेला मार्दा (साकेला नाच बन्द गर्दा) नाच्ने गरिन्छ । चाम्लिङ खोलामा भने माथि उल्लेखित जीव जनावर सिलीअन्तर्गत नै गर्ने गरिन्छ ।

साकेला गर्ने नक्छोङ्ग र गाउँ

साकेला गर्ने (पुने) धामीले गाउँ छाड्न हुँदैन । जुन गाउँको धामी हो उ त्यसै गाउँमै बस्नु पर्दछ । यदि उक्त धामीले गाउँ छाडेर अर्को गाउँमा गएमा उक्त गाउँको सह पनि धामीसँगै सोही गाउँमा जान्छ भन्ने विश्वास रहेको कारण धामीले गाउँ छाड्न हुँदैन । त्यसैले धामीलाई आवश्यक चिज वस्तुहरू गाउँलेले नै पूरा गरिदिने गर्दछन् ।

साकेलामा सामूहिकता

किरात राई समुदायमा उधौली र उभौली साकेला गर्दा सामूहिक रूपमा गर्ने चलन छ । साकेला ठूलो चाड भएको कारणले गर्दा मानिसहरू हजारौंको सङ्ख्यामा हुने गर्दछन् । त्यो एक दुई जनाको बसको कुरा हुनै सक्दैन । त्यसैले सबै जना मिलेर त्यस्तो कार्य सफल बनाउने गर्दछन् । जुन कार्यले किरात समुदायलाई एकताको सूत्रमा हजारौं वर्षदेखि बाँधिरहेको पाइन्छ ।

नाता सम्बन्ध कार्यात्मक गर्न साकेला

साकेलाको समयमा टाढा-टाढाका नाता सम्बन्धका आफन्तहरूसँग भेटघाट हुने गर्दछ । त्यसरी भेट भएको समयमा दुःख-सुखका कुरा गर्ने गर्दछन् । गाउँघरको हालखबर बुझ्ने, घर परिवारमा सन्चो बिसन्चोको खबर लिने पनि गर्दछन् । विभिन्न स्थानबाट मानिसहरू आउने हुँदा विवाह नभएका केटा-केटीबीच मन परापर गर्ने बाटो पनि खुल्दछ ।

किरात राई समुदाय पहिलेदेखि नै खुल्ला र स्वतन्त्र समाज हो । यो संसारमा केटाले मात्र केटी मन पराउँछ भन्ने हुँदैन । केटीले पनि केटा मन पराउन सक्छन् । जसमा केटाले मात्र केटी फकाउँदैन । केटीले पनि केटा फकाउने गर्दछन् । किराती समाजमा केटाले मात्र केटी फकाउने भन्ने हुँदैन । केटीले पनि केटा फकाउन पाउँछन् ।

केटाले केटी फकाउँदा बिनायो उपहार दिने चलन हुन्छ । केटीले केटा फकाउँदा सुनाखरीको फूलबाट बनाएको फुर्का अर्थात् धजुरा, पेचुरी (फूल) दिने गर्दछन् । केटीले सुनाखरीको फूल दिनुको अर्थ यो सुनाखरीको फूल जस्तै मेरो माया अजम्बरी छ भन्ने हुन्छ । केटाले बिनायो दिनुको अर्थ बिनायो मालिङ्गोबाट बनाइन्छ । मालिङ्गो लेकमा मात्र पाइन्छ । केटाहरू लेकातिर गाईबस्तुसँग गोठमा बस्छन् । त्यसबेला केटाले बिनायो बनाउने गर्दछन् । आफ्नो सिपमा मायाको धुन भरेर केटीलाई दिएको हुन्छ । साकेलामा भेट भएको मौकामा मन परेको केटालाई केटीले आफूले ल्याएका खाजा दिने चलन पनि रहेको पाइन्छ । त्यसरी व्यवहार गर्ने क्रममा मन परापर भएमा विवाह गर्ने चलन पनि रहेको पाइन्छ ।

विवाहमा साकेला

उता केटा र केटीको विवाह भइरहँदा यता केटा पट्टिका र केटी पट्टिकाहरू सबै मिलेर साकेला नाचिरहेका हुन्छन् । आजभोलि साकेलामा नाच्नु छाडेर विभिन्न खाले गीतहरूमा नाच्ने पद्धतिको विकास भएको पाइन्छ । केटीको घरबाट विदा हुँदा पनि साकेला नाच नाच्दै विदा हुने चलन छ ।

किरात राई समुदाय पहिलेदेखि नै खुल्ला र स्वतन्त्र समाज हो । यो संसारमा केटाले मात्र केटी मन पराउँछ भन्ने हुँदैन । केटीले पनि केटा मन पराउन सक्छन् । जसमा केटाले मात्र केटी फकाउँदैन । केटीले पनि केटा फकाउने गर्दछन् ।

स्थानीय सरकारको सहयोगी बनाउँदै बरघरहरू

■ पुष्पा चौधरी
बाँसगढी, बर्दिया

परम्परादेखि गाउँ समूहलाई आएका थारु समुदायको बरघर प्रथा अहिले स्थानीय सरकारको सहयोगी बनेको छ। विकास निर्माणको काम होस् वा सचेतनामूलक कार्यक्रम होस् गाउँमा गर्नु पर्दा बरघरको आवश्यकता पर्छ। किनकि उनीहरूसँग समुदाय छ, संगठन छ। जनशक्ति छ र जनश्रमदान पनि छ। परम्परादेखि आफ्नो गाउँ आफैं बनाउने थारु समुदायले माघ महिनामा प्रत्येक थारु गाउँमा, प्रत्येक वर्ष, गत वर्षको कामको समीक्षा र आगामी वर्षको योजना बनाउने गर्दछन्। तर यो न कतै लिखित छ, न कुनै राजनीतिक परिवर्तनसँग जोडिएको छ। बरघर प्रथा भनेको एउटा स्वःचालित प्रथा हो। जहाँ प्रत्येक वर्ष गतवर्षको समीक्षा र आगामी वर्षको योजना बनाउने, गाउँको नयाँ नेतृत्व चुन्ने परम्परागत चलन हो।

यो कार्यलाई थारु समुदायमा 'खोज्नी बोझनी' अर्थात् 'बखेरी' भन्ने चलन छ। यो बरघर प्रथाले गाउँ विकासको काम, गाउँ सरसफाई, संस्कार संस्कृति संरक्षण, समुदायमा रहेका हानिकारक अभ्यास, बालबिवाह न्यूनीकरण, लागू औषध प्रयोग तथा ओसारपसार न्यूनीकरण, भोज

विवाह, जन्मदिन मनाउने नाममा गरिने अत्यधिक खर्चजस्ता समाजमा विकृति भित्रिने खालका क्रियाकलापलाई निरुत्साहित गर्न जागर अभियान गर्ने, स्कूल पुल पुलेसा, सिँचाई नाला, बनाउँदा जनश्रमदान गर्नेलगायतका स्थानीय सरकारको सहयोगीको रूपमा काम गरिरहेका छन्।

त्यसैले वि.सं. २०८१ साल माघ १० गते बाँसगढी नगरपालिकाले बालबिवाह न्यूनीकरण र लागू औषध सेवन तथा ओसारपसार नियन्त्रणका लागि बरघरहरू परिचालन गर्ने भनी नगर स्तरीय अन्तर्क्रिया गऱ्यो। बाँसगढी नगरपालिका प्रमुख खडकबहादुर खड्का भन्नुहुन्छ, 'गाउँमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने बरघरहरूले, कसको घरमा के भइरहेको छ, कसको छोराछोरी पढ्दैछन्, अथवा कहाँ छन् भन्ने विषयमा बरघर नै जानकारी हुने भएकाले बरघरहरूलाई परिचालन गर्ने भनी सल्लाह सुझाव लिनका लागि नगरस्तरीय अन्तर्क्रिया गरेको हो।

आशा छ, यो अभियान तपाईं हामी सबैको हो, अवश्य पनि सफल हुनेछ। बाँसगढी नगरपालिकाले बालबिवाह लागू औषध

रोकथाममा सरोकारवालाको भूमिका र हाम्रो प्रतिबद्धता विषयमा, नगरस्तरीय अन्तर्क्रिया गरिराख्दा गाउँका बरघर र पूर्व सेना प्रहरी लक्षित थिए। यसरी नगरपालिकाले कार्यक्रम गरिरहँदा गाउँ गाउँको खोज्नी बोझनीमा पनि सचेतनामूलक अभियान गर्ने भनी गाउँको योजनामा राखेको बताउनु हुन्छ- लक्ष्मणपुर गाउँका बरघर रतिराम थारु, हाम्रो गाउँमा आगामी वर्षको १२ वटा योजना बनाएका छौं।

लगभग २ करोड ६३ लाख ४० हजारको अनुमानित बजेट छ। खोज्नी बोझनीमा भौतिक निर्माणको कामको मात्र योजना बन्दैनन्, समुदायमा रहेका संस्कार संस्कृति संरक्षण र हानिकारक अभ्यासलाई निरुत्साहित गर्ने, सचेतनामूलक जागरण अभियान गर्मी दिनमा आगलागीबाट बच्ने उपाय जाडो दिनमा चिसोबाट बच्ने उपायजस्ता सचेतनामूलक कार्यक्रम पनि हामी गर्दछौं, पहिले मौखिक निर्णय हुन्थ्यो। अब त लिखित गर्दछौं। बाँसगढी ६ सतहरीया गाउँमा गत वर्षदेखि नै बिबाहमा जाँड रक्सी नचलाउने निर्णय गरेका छन्। यदि कसैले निर्णयको उल्लंघन गरेर बिबाहमा जाँड रक्सी

खाएमा १ हजार जरिवाना गर्ने र खाएर होहल्ला गरेमा ५ हजार जरिवाना गर्ने, निर्णय गरी गाउँमा लागू भइरहेको बरघर चुन्नु राम थारुले जानकारी दिनुभयो। त्यसैगरी प्रत्येक वर्ष प्रत्येक गाउँमा एकजना मूल बरघर, आवश्यकता अनुसार टोल टोलमा टोल बरघर, गुर्वा, चौकीदार, अगहवा, लुहार ढर्केहो चुन्ने चलन छ। यो बखेरीमा गाउँभरिका सबै भेला हुने र आ-आफ्नो मनमा लागेका कुरा छलफलमा भन्न पाउँछन्।

बाँसगढी ४ लक्ष्मणपुरकी, सोमकुमारी थारु, भन्नु हुन्छ अगहवा अर्को राख्ने पुरानोले समय दिन सक्दैन, अरू सबै पुरानैलाई राख्ने हो, सोमकुमारी थारु अगाडि भन्नु हुन्छ, तर लुहारलाई टीहाई (धान) नदिएर अबदेखि नगदमा काम गराउने हो। खेती गर्ने सबै मेसनरी सामान आइसक्यो। आफ्नो आवश्यकता अनुसार नगद दिएर काम गराउने हो, थारुले भन्नु भयो। त्यसैगरी बाँसगढी ६ दमौली गाउँले सियाराम थारुलाई मूल बरघरमा चुन्दै गुर्वा र बरघरलाई प्रतिघर ५/५ किलो धान (ज्याला) टीहाई, चौकीदारलाई प्रतिघर ८ किलो र केसौकालाई ढाई किलो तिहाई दिने निर्णय गरेको छ। यसरी बरघरको नेतृत्वमा गाउँको विकास निर्माणको कामदेखि गाउँमा भएको सानोतिनो भै भगडा मिलाउने विवाह पार्टीको लागि व्यवस्थापनको पक्ष सबै बरघरको नेतृत्वमा हुन्छ।

कानुनी मान्यता: नेपालको संविधानमा नेपालमा रहेका विभिन्न जातजाति भाषा धर्म समुदायमा रहेका परम्परागत संगठन, संस्कृतिलाई संरक्षण गर्न पाउने छन् भनिएको छ। सोही अनुसार दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुरका थारू बसोबास गरेका ४८ वटा स्थानीय पालिकामध्ये २० वटा पालिकाले बरघर ऐन पास गरिसकेका छन्। अर्थात् कानुनी मान्यता दिएका छन्। जसमा बर्दियाका, बाँसगढी नगरपालिका, बढैयाताल, गाउँपालिका, बारबर्दिया नगरपालिका, मधुवन

नगरपालिका, ठाकुरबाबा नगरपालिका, राजापुर नगरपालिका र गेरुवा गाउँपालिका बर्दिया रहेका छन्। बाँकेमा, राप्ती सोनारी गाउँपालिका र बैजनाथ गाउँपालिका, दाङमा तुलसीपुर उपमहानगरपालिका, लमही नगरपालिका, कैलालीमा कैलारी गाउँपालिका, भजनी गाउँपालिका, जोसीपुर गाउँपालिका, जानकी गाउँपालिका, टीकापुर नगरपालिका र कञ्चनपुर जिल्लाका बेलौरी नगरपालिका, लालभाडी गाउँपालिका कृष्णपुर नगरपालिका र शुक्लाफाँटा नगरपालिका रहेका छन्। यी बरघरहरूलाई आ-आफ्नो ठाउँ अनुसार फरक फरक नामले चिनिन्छ। बर्दिया, बाँकेमा बरघर, दाङमा मटावा र कैलाली, कञ्चनपुरमा भल्मन्सा भनेर चिनिन्छ।

बरघरहरूको काम: यी बरघर संस्थाले गाउँ विकासको काम, गाउँ सरसफाई, संस्कार संस्कृति संरक्षण, समुदायमा रहेका हानिकारक अभ्यास, बालबिवाह न्यूनीकरण, लागू औषध प्रयोग तथा ओसारपसार न्यूनीकरण, भोज विवाह जन्मदिन मनाउने नाममा गरिने अत्यधिक खर्चजस्ता समाजमा विकृति भित्रिने खालका क्रियाकलापलाई निरुत्साहित गर्न जागर अभियान गर्ने, स्कूल, पुल पुलेसा, सिँचाई नाला, बनाउँदा जनश्रमदान गर्ने, स्थानीय सरकारको सहयोगीको रुपमा काम गरिरहेका छन्।

परम्परागत संचार माध्यम हो, बरघर: बरघरहरूले आ-आफ्नो गाउँमा संचार माध्यमको रुपमा काम गरिरहेका छन्। साना बच्चालाई खोप लगाउनेदेखि लिएर जेष्ठ नागरिकले पाउने बृद्धभत्ता लिनका लागि खबर गर्ने यी बरघरहरू हुन्। बरघरले गाउँमा हाँक लगायो भने सबैले विश्वास मान्छन्। हाल अहिले त रेडियो गुर्वावा एफ.एम.को गाउँको संवाददाता नै भएका छन्। रेडियो गुर्वावा एफ.एम. ले बर्दिया जिल्लामा रहेका लगभग ३०० बरघरहरूलाई प्रत्येक

वर्ष समाचारमा चाहिने आधारभूत कुराहरू सिकाउनका लागि प्रत्येक पालिकामा १ दिने समाचार अभिमुखिकरण दिन्छ। अहिले गाउँ गाउँमा भएका सामूहिक पूजा, गाउँ सरसफाई, बाटो, पुल, पुलेसा निर्माण भएका समाचारहरू बरघरले टिपाउने गर्दछन्। कोही भने आफै एफ.एम.को कार्यालयमा लिएर आउने गर्दछन्।

बरघर प्रथाको राम्रो पक्ष: लक्ष्मणपुरका बरघर रतीराम थारु भन्नु हुन्छ, 'हाम्रो प्रत्येक वर्ष खोज्नी बोझनी अर्थात् (अधिवेशन) हुन्छ। नयाँ नेतृत्व चुन्ने, कार्यकाल १ वर्षको हुन्छ, राम्रो काम गरेको छ भने फेरि त्यही मान्छे दोहोरिन सक्छ। मेरो २० वर्ष भयो गाउँको बरघर भएको। नराम्रो काम गरेको छ भने, नयाँ नेतृत्व आउँछ।' बाँसगढी ६ सतहरीयाका बरघर चुन्नुराम चौधरी भन्नुहुन्छ, 'बरघर संस्था परम्परादेखि नै लोकतान्त्रिक छ। संगठित छ। नेतृत्वको विश्वासमा चल्थ्यो, पहिले पहिले मौखिकमा मात्र हुने निर्णय अहिले लिखित गर्न थालेका छन्। गैर थारूहरूले पनि विश्वास गर्न थालेका छन्।'।

अन्त्यमा, परम्परादेखि जनश्रमदानले मात्र आफ्नो गाउँ विकासका काम सम्पन्न गराउने बरघरहरू अहिले स्थानीय सरकारको सहयोगीको रुपमा काम गरिरहेका छन्। तर बरघरहरू हाम्रो सहयोगी हुन् भनेर स्थानीय सरकारको ध्यान गएको छैन।

बरघरहरूको नेतृत्व विकासका लागि स्थानीय सरकारको कृषि, स्वास्थ्य, शिक्षाजस्ता ठाउँमा, पछाडि पारिएका नागरिकसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने बरघरको पहुँच छैन। त्यसैले बरघरहरूको क्षमता विकासका लागि सरकारको ध्यान जान जरुरी छ। अर्कोतर्फ गाउँमा रहेका हरेक सामाजिक संस्थाहरू, विद्यालय सामुदायिक वन, स्थानीय खेलकुद समितिमा अनिवार्य बरघर हुनुपर्ने व्यवस्था गरिनुपर्छ।

तस्विर : पुष्पा चौधरी

आदिवासी जनजातिको संस्कृति र प्रकृतिबीचको साईनो र सम्झनाहरूको पुनर्ताजगी

तस्विर: टुङ्ग राई

जल, जमिन र जङ्गल संरक्षण, आदिवासी जनजातिको परम्परागत ज्ञान, सीपमा आधारित आयआर्जन, साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षणलगायत सीपमूलक तालिमहरूका लागि सहयोग गर्ने हेतुले नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघले आदिवासी जनजातिको संस्कृति र प्रकृतिबीचको साईनो र सम्झनाहरूको पुनर्ताजगी अभियान सुरु गरेको छ ।

परिचय

नेपालका ५९ जातिहरूको एक मात्र साझा एवं छाता संगठन हो नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ। महासंघमा ५६ जातीय संस्थाहरू संस्थागत सदस्यको रूपमा आबद्ध छन्। यसका ७२ वटा जिल्ला समन्वय परिषद्, ७ प्रदेश समन्वय परिषद्, ३००० भन्दा बढी गाउँ समन्वय परिषद्, १२ सम्बन्धन संस्थाहरू र २५ वटा देशमा अन्तर्राष्ट्रिय शाखाहरू रहेका छन्।

वि.सं. २०४७ सालमा स्थापना भएदेखि नै महासंघले निरन्तर रूपमा आदिवासी जनजातिको सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक र भाषिक अधिकार प्राप्तिका लागि आवाज उठाउँदै आइरहेको छ। राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय स्तरमा आदिवासी जनजातिका लागि सचेतना र केही समुदायहरूमा आयआर्जनजस्ता कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। राज्यका नीति निर्माण प्रक्रियाहरूमा सरकारी निकायहरूलाई सुझाव प्रदान गर्ने र सहकार्य गर्दै समावेशी र समतामूलक समाज निर्माण गर्ने कार्यमा महासंघले योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ।

जल, जमिन र जङ्गल संरक्षण, आदिवासी जनजातिको परम्परागत ज्ञान, सीपमा आधारित आयआर्जन, साँस्कृतिक सम्पदाहरूको

संरक्षणलगायत सीपमूलक तालिमहरूका लागि सहयोग गर्ने हेतुले नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघले आदिवासी जनजातिको संस्कृति र प्रकृतिबीचको साईनो र सम्झनाको पुनर्ताजगी अभियान सुरु गरेको छ।

यस अभियानले आदिवासी जनजातिको क्षेत्र जल, जमिन र जङ्गल एवं प्राकृतिक स्रोतहरूको उचित उपयोग गरी विश्वव्यापी वातावरणीय लाभ बृद्धि गर्नुका साथै आदिवासी जनजातिको प्रकृतिमा अन्तर्निहित विशिष्ट जीवनशैली, प्रकृतिसँगको सम्बन्ध कायम राख्नेलगायत जलवायु परिवर्तन न्यूनिकरण, अनुकूलन र जैविक विविधतासम्बन्धी योगदान पुऱ्याउने अपेक्षा राखिएको छ। यो अभियान मनाङ जिल्लाको नासो गाउँपालिका वडा नं. १ ताल, चामे गाउँपालिका वडा नं. २ थान्कोक, डिस्पाङ गाउँपालिका, वडा नं. ९, खाङसार, मुस्ताङ जिल्लाका गाँउहरू घरपभोङ गाउँपालिका वडा नं. ३ स्याङ, वडा नं. ५ ठिनी, र वडा नं. १ चिमाङ, कास्की जिल्लाका गाउँहरू अन्नपूर्ण गाउँपालिका, वडा नं. ९ उल्लेरी र वडा नं. ११ छोम्रोङ, लमजुङ जिल्लाका गाउँहरू क्व्होलसोथर गाउँपालिका, वडा नं. ३ घलेगाउँ र वडा नं. ४ भुजुङमा केन्द्रित गरिएको छ।

अधिकारमा आधारित स्रोत व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणसम्बन्धी सचेतना जागरण

तस्विर: दुङ्ग राई

प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणमा आदिवासी जनजातिका अधिकार सुनिश्चितताका साथै आदिवासी जनजातिको सांस्कृतिक निरन्तरताका लागि कास्की, मनाङ, मुस्ताङ, लमजुङको १० वटा गाउँका आदिवासी जनजातिको परम्परागत संस्था/निकाय, अगुवा, आदिवासी महिला, युवा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूबीच सचेतना जागरण सञ्चालन गरिएको छ ।

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघको आयोजनामा कास्की अन्नपूर्ण गाउँपालिकाको छोम्रोड र उल्लेरी, मुस्ताङ घरपजोङ गाउँपालिकाको चिमाङ, स्याङ र ठिनी, त्यसैगरी साभेदार संस्था युवा वातावरण संजाल (वाइएई) को आयोजनामा लमजुङ क्वोलसोथर गाउँपालिकाको घलेगाउँ र भुजुङ, मनाङ नासो गाउँपालिकाको ताल, चामे गाउँपालिकाको थान्चोक र डिस्पाङ गाउँपालिकाको खाङ्सारमा सो कार्यक्रम गरिएको हो । कार्यक्रमको उद्घाटन सत्रमा सरकारी निकाय अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजनाका प्रमुखको उपस्थिति रहेको थियो भने १० वटा गाउँको सम्बन्धित गाउँपालिका अध्यक्ष, वडा अध्यक्ष, गाउँमुखिया, आमा समूह, युवा समूहलगायत अन्य सहभागीहरूसहित जम्मा ४७७ जना (२०७ पुरुष र २७० महिला) सो कार्यक्रममा सहभागी भएका थिए ।

आदिवासी जनजातिहरूलाई प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणबारे आफ्नो सहभागिता र अधिकार सुनिश्चित गराउने, सचेतना जगाउनु र क्षमता अभिवृद्धि गर्नु यो कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको थियो ।

कार्यक्रममा जलवायु परिवर्तन, यसका कारण, प्रभाव र यसले आदिवासी जनजातिलाई पार्ने असरहरूका साथै आदिवासी जनजातिको परम्परागत जिवनपद्धति, अभ्यास र ज्ञान, सीपले जैविक विविधता संरक्षणमा पुर्‍याउँदै आएको योगदानबारे छलफल गरियो । आदिवासी जनजाति र प्राकृतिक स्रोतबीचको अन्तरसम्बन्ध र यससम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी प्रावधानहरूबारे पनि छलफल गरिएको थियो । भिडियो प्रदर्शन, समूहकार्य, प्रकाशनहरू वितरणलगायत अन्तर्क्रियात्मक विधिबाट सत्रहरू सञ्चालन गरिएको थियो ।

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघका महासचिव दिवस राई, कोषाध्यक्ष विमल सारु मगर, जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमका निर्देशक दुङ्ग भद्र राई, छिरिङ वाङमो गुरुङ, वातावरण युवा संजालका उमेश बस्नेतलगायत स्रोतव्यक्ति धनमान गुरुङ आदिले विभिन्न प्रस्तुतिकरण र छलफल, विचारविमर्शद्वारा सहजीकरण गर्नुभएको थियो ।

एसियाका आदिवासी जनजातिहरूबीच सिकाई र अनुभव आदानप्रदान

तस्विर: वाङ्गेल लामा

सहभागीहरूले मुस्ताङको ठिनी गाउँको ऐतिहासिक र सांस्कृतिक सम्पदाहरू भ्रमण गरी आदिवासी जनजातिको परम्परा, जीवनशैली, र प्रकृतिसँगको सम्बन्ध नजिकबाट अनुभव गरेका थिए ।

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रम र आइपिएफको आयोजनामा २०२४ अक्टोबर ५ देखि ११ सम्म एसियाका आदिवासी जनजातिहरूबीच सिकाई र अनुभव आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न भयो ।

कार्यक्रममा नेपाल, थाइल्याण्ड, फिलिपिन्स, मलेसियाको कोस्टारिकालगायत डेनमार्कका आदिवासी जनजाति सहभागी भएका थिए । IUCN का ज्याक्लीन साइल्स कल्भो पनि सहभागी भएका थिए । परम्परागत प्रथाजन्य संस्था अभ्यासले समाज सञ्चालन र व्यवस्थापन कसरी गरिन्छ, आदिवासीको जीवनपद्धति र विश्व दृष्टिकोण र प्रकृतिलाई सम्मान गर्नका लागि आदिवासी जनजातिको योगदान कस्तो

छ भन्ने कुराहरूमा छलफल गर्नु नै यस आदानप्रदान कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य रहेको थियो ।

सो कार्यक्रम पोखरा र मुस्ताङको ठिनीमा सम्पन्न गरिएको थियो । जसमा २१ जना विदेशीसहित जम्मा ११३ जनाको सहभागिता रहेको थियो । आदिवासी परम्परा अनुसार कार्यक्रमको उद्घाटन र सञ्चालन गरियो ।

मुस्ताङको ठिनी गाउँका तिनगाउँले थकाली आदिवासी जनजातिहरूबीच प्रचलित गाउँमुखिया प्रणाली र यसका योगदानबारे अन्तर्क्रिया गरियो । परम्परागत महिला समूह आमा समूहका सदस्यहरू, युवा समूह, वडा सदस्यलगायतका विभिन्न आदिवासी समुदायका प्रतिनिधिहरूसँग अन्तरक्रियामा संलग्न भएर प्रथाजन्य संस्था, परम्परागत कानून, आदिवासी संस्कृति र संरक्षणसम्बन्धी विभिन्न विषयमा छलफल गरियो । जसले सहभागीहरूलाई आ-आफ्नो समुदायमा सिकाई आदानप्रदान र सांस्कृतिक निरन्तरताका लागि प्रेरित गर्‍यो ।

सहभागीहरूले मुस्ताङको ठिनी गाउँको ऐतिहासिक र सांस्कृतिक सम्पदाहरू भ्रमण गरी आदिवासी जनजातिको परम्परा, जीवनशैली र प्रकृतिसँगको सम्बन्ध नजिकबाट अनुभव गरेका थिए ।

आदान प्रदानका क्रममा परम्परागत कानून र अभ्यासहरू, आध्यात्मिक र सांस्कृतिक मूल्यहरूद्वारा सुशासन कायम गर्दै आदिवासी ज्ञान, सीप र अभ्यासलाई जगेर्ना गरी अहिलेको वर्तमान अवस्थामा पुस्तान्तरण गर्नु अत्यन्तै आवश्यक रहेको सहभागीहरूले व्यक्त गरे ।

तस्विर: वाङ्गेल लामा

आदिवासी जनजातिहरूको सांस्कृतिक सम्पदाहरूको अभिलेख

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ, जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमले 'समुदायमा आधारित अनुगमन र सूचना प्रणाली' विधिको माध्यमबाट मुस्ताङ जिल्लाको स्याङ, ठिनी, चिमाङ र कास्की जिल्लाको उल्लेरी र छोम्रोङमा आदिवासी जनजातिहरूको सांस्कृतिक सम्पदाहरूको सूची निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको छ। उक्त कार्यका लागि सम्बन्धित गाउँहरूका आदिवासी जनजाति अगुवा, युवा र महिलाहरूले साथ सहयोग गरेका छन्। संकलित सूचना जानकारी र तथ्यहरूलाई व्यवस्थित गरिसकेपछि सो दस्तावेज सम्बन्धित आदिवासी जनजातिका संस्था वा गाउँलेहरूलाई पनि हस्तान्तरण गरिनेछ।

तस्वित्वः रुम् राई

पृथक आवाज सुनाउन र सुन्न साप्ताहिक रेडियो कार्यक्रम 'साईनो'

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमले प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन र जैविक विविधता संरक्षणमा आदिवासी जनजातिको भूमिका र अधिकारसम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने र ती सवालहरूलाई नीति निर्माण तहमा पुर्‍याउने उद्देश्यले "आदिवासी जनजातिको संस्कृति र प्रकृतिबीचको साईनो र सम्झनाहरूको पुनर्ताजगी" साप्ताहिक रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। हरेक शनिबार बिहान ८:०० बजेदेखि ८:३० बजेसम्म रेडियो अन्नपूर्ण ९३.४ मेगाहर्ज, पोखरा र रेडियो मर्स्याङ्दी ९५ मेगाहर्ज, लमजुङबाट २ वटा एफएम रेडियोहरूमा साप्ताहिक रूपमा प्रसारण हुँदै आइरहेको छ।

जलवायु परिवर्तन, जैविक विविधता र

तस्वित्वः मिना गुरुङ

प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनसँग जोडिएका आदिवासी जनजातिका सवालहरू, यी विषयहरूमा राज्यले तय गरेको नीति, कार्यक्रम, कानूनहरू र अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा व्यक्त प्रतिबद्धताहरू र सम्झौताको सन्दर्भ जस्ता विषयवस्तुहरूका साथै आदिवासी जनजातिहरूको जीवनपद्धति

प्रथाजन्य कानून, परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास आदि विषयहरू उठान गर्दै आएका ती रेडियो कार्यक्रमहरूले कास्की, लमजुङ, मनाङ र मुस्ताङका आदिवासी जनजाति र प्रकृतिबीचको साईनोको सवालहरूलाई सशक्त रूपमा सम्प्रेषण गर्दै आएको छ।

लेखहरूमा प्रस्तुत धारणा र बिचारहरू लेखकहरूको आफ्नै अभिव्यक्तिहरू हुन्, प्रकाशक वा नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन साभेदारी कार्यक्रमका होइनन्। तथ्यगत वा अन्य कुनै त्रुटिप्रति प्रकाशक जवाफदेही हुने छैन।

Barghars Working Together with Local Governments

■ By Pushpa Chaudhary

Banshgadhi, Bardiya

(Translated from Nepali version)

Photo: Pushpa Chaudhary

The *Barghar* system, a customary institution of Tharu community to manage village, has now become instrumental in raising awareness as well as implementing development work in the district. Indigenous Tharu, who mostly live in the southern plains of the country, is a close-knit community, governed by a customary governance. Of late, the local government has identified *Barghar* system as communication channel and implementing agency for development works in the community. Tharu community customarily reviews the work of the previous year and plans for the coming year in the month of Magh. They also elect a new customary leadership on that month. They call it "*Khojni Bojni*" or "*Bakheri*". The customary leader works for the community, takes decisions and manages the community affairs. This has

been a tradition of the Tharu community for centuries.

Of late, the local government is taking support from this customary institution more and more to do any of its work. Now, *Barghar* 's role has been integrated into government programs on social reforms, development works and economic growth. Their role ranges from sanitation initiatives to preservation of culture and traditions as well as campaign against child marriage, human trafficking among others. They are also aiming to raise awareness about excessive spending in the name of feasts, weddings, birthday celebrations and encourages public participation in building schools, bridges, and irrigation canals for the village.

On January 23, 2025, Bansgadhi Municipality

held a municipal level interaction to mobilize the *Barghars* to restrict child marriage, control drug abuse and trafficking. Bansgadhi municipality Mayor Khadak Bahadur Khadka says,

"The *Barghars* are directly connected with the community people. So, they are the ones who know what is going on in every household and at the village. They know each people from the village, even their children. So, the municipal-level interaction was held to get suggestions and recommendations on how best we can work together with the *Barghars*. I am hopeful that this campaign will be a success as it concerns all of us."

Bansgadhi municipality organized an interaction on, "The Role of Stakeholders in Prevention of Child Marriage and Drug Trafficking" focusing on the roles of *Barghars*, retired police and army personnels of the municipality, into the campaign. Rati Ram Tharu, a *Barghar* of Laxmanpur village, said that they planned to conduct awareness campaign in *khajni bojhni* of the village. He stated, "We have planned 12 programs for the coming year in our village". For this, the municipality has allocated a budget of about NPR 26.34 million.

He further said that in *khajni bojhni*, plans are now made not only for physical infrastructure, but also for conducting awareness programs such as preserving culture and discouraging harmful practices in the community, safety awareness campaigns like fire prevention and safety during summer, and safety from cold during winter.

"Earlier, decisions were made verbally. Now we write them down," Rati Ram said.

In Bansgadhi 6, Satahariya village, use of liquor in marriages has been banned since last year. According to Barghar Chunnu Ram Tharu, if someone drinks liquor at a wedding, they will be fined Rs 1,000 and if they make a fuss after drinking, they will be fined an additional Rs 5,000. The decision is being honored by the villagers.

As per the tradition, head *Barghar* is elected every year. Similarly, other customary delegates such as a neighborhood (toll) *Toll-Barghar* for every neighborhood, Gurwa, Guards (chowkidar), Agahawa, and Luhar Dharkeho are also elected every year. In the occasion of selecting customary delegates, everyone from the village gathers and gets to say what is on their minds. Som Kumari Tharu of Laxmanpur, Bansgadhi 4, says that they will elect a new chief because the current one cannot give them time. But all the other representatives will be kept as they are. She further said that the blacksmith would be made to work in cash from now on instead of paying *Tihai* (payment in rice/kind). She said that now there are machinery equipment for farming. So, they will ask the blacksmith to do work according to their needs while paying cash, she said.

Similarly, Bansgadhi 6 Damauli village decided to elect Siya Ram Tharu as the chief *Barghar* and give him 5.5 kg of rice (*Salala*). They also decided to provide with 8 kg of rice to the guard

Photo: Pushpa Chaudhary

(chaukidar) and 2.5 kg of rice to the Kesauka. And thus, *Barghar* is involved in development work of the village as well as the management of the wedding party, and settling minor disputes in the village.

Legal recognition: The Constitution of Nepal has ensured protection of customary institutions and cultures of various ethnic groups, languages, religious communities. Accordingly, of the 48 local municipalities inhabited by Tharu people in Dang, Banke, Bardiya, Kailali and Kanchanpur districts, 20 municipalities have passed the Barghar Act as provisioned in the constitution. In other words, the customary institution of *Barghar* system has been recognized legally. These include Bansgadhi Municipality, Badhaiyatal Rural Municipality, Barbardiya Municipality, Madhuban Municipality, Thakurbaba Municipality, Rajapur Municipality and Geruwa Rural Municipality in Bardiya district. In Banke district, Rapti Sonari Rural Municipality and Baijanath Rural Municipality, Tulsipur Sub-metropolitan Municipality in Dang, Lamahi Municipality; in Kailali, Kailari Rural Municipality, Bhajani Rural Municipality, Josipur Rural Municipality, Janaki Rural Municipality, Tikapur Municipality and Belauri Municipality; Laljhadi Rural Municipality, Krishnapur Municipality and Shuklaphata Municipality in Kanchanpur district. These Barghars are known by different names in different places. It is known as Barghar in Banke and Bardiya, Matawan in Dang and Bhalmansa in Kailali and Kanchanpur.

Functions of Barghars: The *Barghars* are involved in development work, village cleanliness, preservation of culture and traditions, restriction of harmful practices in the community, prevention of child marriage, restriction of drug abuse and trafficking. Besides these, it also supports in awareness campaigns to discourage excessive spending in festivals, weddings, and birthdays. It also assists the local government in building schools, bridges, irrigation canals by encouraging people to contribute labor.

Barghar as a customary communication channel: *Barghars* work like a communication channel in their respective villages. They

are responsible for informing people about everything from vaccinating young children to receiving old-age allowances for senior citizens. If a *Barghar* calls out in the village, everyone trusts him/them. Currently, some *Barghars* work as the village correspondent of a local Radio Gurbawa F.M. The radio gives a one-day news orientation to about 300 *Barghars* in Bardiya district every year to teach them the basics of news reporting. Now, the *Barghars* report on collective 'pooja' celebration, village cleanliness, road, bridge, and canal construction in the villages. Some even present news themselves on the radio.

The good side of the Barghar system: Ratiram Tharu, a *Barghar* from Laxmanpur, says, "We have an annual general meeting, we call it *khojni-bojhani* to find a new leader. The tenure of a new leadership is for 1 year, and they get reappointed if a certain person has done excellent work. I have been the *Barghar* of the village for 20 years. The bad leadership gets replaced."

Chunnu Ram Chaudhary, a *Barghar* from Bansgadhi 6, says, "The *Barghar* has always been democratic since the beginning. It is elected and run democratically. The leadership is based on trust. Previously, the decisions that were made verbally only, now it is recorded in writing. Non-Tharus have also started to trust this customary institution." Traditionally, the *Barghars* use to take the lead and mobilize villagers to do any kind of collective work. Now, they are supporting the local governments in various administrative and development activities. But the local government has not paid attention to the fact that the *Barghars* are helping them.

The *Barghars* who have direct contact with most marginalized section of any village, who do not have access to local government's health, education and agriculture plans. The government needs to pay attention to, respect and recognize the leadership of *Barghars* to make their plan and programs more effective in Tharu villages. Besides, it is advisable to make it mandatory for every social institution of the village such as schools, community forests users group, and local sports committee, to recognize and respect *Barghar* system.

Revitalizing Nature-Culture Relationship and Recollection of Indigenous Peoples

Photo: Tunga Rai

Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN) is the one and only umbrella organization of all the Indigenous Peoples of Nepal. 59 Indigenous Peoples' organizations are affiliated with NEFIN as members. It has District Coordination Councils (DCCs) in 72 districts, Province Coordination Councils (PCCs) in all 7 provinces, more than 3,000 Village Coordinating Councils (VCCs), 12 affiliated federations and international chapters in 25 countries.

Since its establishment in 1991, NEFIN has been continuously raising its voice for the rights of Indigenous Peoples including social, economic, cultural, and linguistic issues of Indigenous Peoples. It also supports income generation activities and awareness raising of at national, regional, and local level. NEFIN provides counsel to and collaborates with various government entities for policy and plan formulations thus contributing towards building a more inclusive and equitable society.

NEFIN has started an initiative, "Revitalizing

Nature-Culture Relationship and Recollection of Indigenous People" in order to support conservation of water, land, and forest, for the protection of Indigenous People's knowledge, cultural heritage, and to support Indigenous knowledge-based income generation activities. This initiative will result in a positive global environmental benefit by supporting in proper use of water, land, forest, and natural resources within Indigenous Peoples' territories while also helping to uphold the Indigenous way of life that is intrinsically connected with nature, to support in continuing this interconnectedness, contribute towards mitigating, and adapting to climate change and protect biodiversity, among other things.

This initiative is currently being implemented in Tal, Thanchok, and Khangsar villages in Manang district, Chimang, Syang and Thini villages in Mustang district and Ghalegaun and Bhujung villages in Lamjung district, and Ulleri and Chomorong villages in Kaski.

Awareness Raising on Rights-Based Resource Management and Biodiversity Conservation

Photo: Tunga Rai

Awareness raising programs have been conducted in 10 villages of Kaski, Manang, Mustang and Lamjung districts with Indigenous Peoples' leaders and representatives of Indigenous Peoples' customary institutions, Indigenous women, youth and Indigenous Peoples with disabilities for ensuring their rights in natural resources management and biodiversity conservation and continuation of Indigenous Peoples cultural practices. These programs have been organized in Chhomrong and Ulleri village of Annapurna Rural Municipality in Kaski district, Chimang, Syang and Thini village of Gharapajong Rural Municipality in Mustang district, in Ghalegaun and Bhujung villages of Khwolasothar Rural Municipality in Lamjung district, Tal village in Naso Rural Municipality, Thanchok village of Chame Rural Municipality, and Khangsar village of Gyisyang Rural Municipality in Manang district. These activities were undertaken by NEFIN and its partner organization Youth Alliance for Environment (YAE). Representatives of local government attended the opening sessions of these events. A total of 477 participants (207 men and 270 women)

including rural municipality chairs, ward chairpersons, village heads, representatives of mother's and youth clubs and other participants from the 10 villages attended the events.

The sessions of the event focused on climate change, its causes and impact to Indigenous Peoples, and also discussed about the contribution of Indigenous People's knowledge systems, lifeways, practices, and worldviews in biodiversity conservation and in climate actions. The discussion highlighted the interconnectedness between Indigenous Peoples and natural resources and the national and international legal provisions related to them. The event sessions were interactive in nature with the use of audio visuals, group work methods and various publications. Mr. Diwas Rai, Secretary of NEFIN, Mr. Bimal Saru Magar, Treasurer of NEFIN, Mr. Tunga Bhadra Rai, Program Director of NEFIN Climate Change Partnership Program, Ms. Tsering Wangmo Gurung, Project Coordinator of NEFIN, Mr. Umesh Basnet from YAE, Mr. Dhan Man Gurung among others facilitated the events with discussion, presentations, and brainstorming sessions.

Asia Regional Learning and Exchange among Indigenous Peoples

Photo: Wangel Lama

The Asia Regional Learning Exchange (ARLE) gathered Inclusive Conservation Initiative (ICI) partners of Asia, and other Indigenous Peoples organizations and their representatives. This learning exchange (LE) was facilitated by the Nepal Federation of Indigenous Nationalities (NEFIN) and the Indigenous Peoples' Foundation for Education and Environment (IPF) of Thailand as part of the ICI, a project funded by the Global Environment Facility (GEF) jointly managed by the International Union for Conservation of Nature (IUCN) and Conservation International (CI).

The event took place from October 4–11, 2024 in Nepal. During the exchange, the first learning sessions took place in Pokhara, followed by the second part at Thini village, of Mustang—Thini is the ancestral land of Tin Gaule Thakali Indigenous People of Nepal. This learning exchange provided a unique opportunity for the 113 participants to share and learn with fellow participants, out of which 18 were elders, 61 were women, 52 were men and 5 were youth. This event served as a reminder to reconnect with Indigenous roots, deepen their relationships with nature, and reaffirmed Indigenous worldviews. It inspired Indigenous Peoples to continue their unique lifeways, intricately woven with their realities and the natural world. The ARLE commenced with the belief that “a journey of a thousand miles begins with a single step,” as participants traveled from their homelands to Kathmandu, then Pokhara, and finally Mustang.

The ARLE commenced with the belief that “a journey of a thousand miles begins with a single step,” as participants traveled from their homelands to Kathmandu, then Pokhara, and finally Mustang.

The overall objective of the ICI Asia Regional Learning Exchange (ARLE) was to engage ICI partner organizations and other Indigenous Peoples organizations in collective leadership to activate Indigenous-led change. This Regional Learning Exchanges (LEs) was envisioned to strengthen cross-regional partnerships of Indigenous Peoples to significantly expand the reach of the capacity building efforts. This event ultimately achieved its objective as set below.

1. Observe, learn and exchange Indigenous Peoples’ practices related with customary governance and institutions, worldviews, and resource management which are discussed leading to recommendation to its implementation.
2. Enhance Indigenous Peoples capacity and inspiration for the continuation of their lifeways and contribution in management of lands, territories, and resources.
3. Exchange experiences and strengthen partnership, network and collaboration among their communities, other IPs organizations

beyond ICI, ICI Project Management Unit (PMU) and beyond, to advance Indigenous Peoples’ rights in national, regional and global environmental agenda.

Learning and exchange session with the customary institution “Gaun Mukhiya” system of Tingaunle Thakali people in Thini village of Mustang, customary institution of Tin Gaule Thakali women, youth groups, representative of local government and other knowledge holders of the village inspired the participants to continue their cultural practices and life-ways.

The participants also got chances to observe historical and cultural heritages of Thini village thus broadening their understanding on Indigenous People’s worldviews, lifeways, and relationship with nature. The participants also stressed on the urgency of preserving and providing support to generational transfer of Indigenous Peoples’ knowledge, skills and practices while continuing to uphold customary law and institutions as basis of their distinct worldviews and self-governance.

Photo: Tunga Rai

The participants also got chances to observe historical and cultural heritages of Thini village thus broadening their understanding on Indigenous People’s worldviews, lifeways, and relationship with nature.

Developing Inventories of Culturally Significant Species and Heritage

NEFIN Climate Change Partnership Program has been undertaking research work to create inventories of culturally significant species, of Indigenous Peoples of Syang, Thini, and Chimang villages of

Mustang, Ulleri and Chhomrong villages of Kaski, Ghale Gaun and Bhujung of Lajung, Taal Gaun and Khangsar of Manang, by applying Community Based Monitoring and Information System (CBMIS) tool. Indigenous Peoples' customary leaders, youths and women of each village have been supporting NEFIN in this work.

After the finalization of the inventories, NEFIN will hand the document to respective villages and institutions of those Indigenous Nationalities.

Photos: Tunga Rai

After the finalization of the inventories, NEFIN will hand the document to respective villages and institutions of those Indigenous Nationalities.

Weekly Radio Program 'Saino': Transmitting Diverse Voices

The NEFIN Climate Change Partnership Program has been producing a weekly radio program called “Revitalizing Nature-Culture Relationship and Recollection of Indigenous Peoples” with the objective of raising awareness about the roles and rights of Indigenous Peoples in natural resources management and biodiversity conservation and to strengthen the advocacy of these issues at policy level.

This program is broadcasted every Saturday from 8-8.30AM via two radio stations - Annapurna FM 93.4 Megahertz stationed in Pokhara and Radio

Marsyangdi 95 Megahertz stationed in Lamjung.

The radio programs cover topics related to Indigenous Peoples, climate change, biodiversity and natural resource management, national policies, programs and laws related to them, associated commitments and agreements by Nepal Government at international forums, Indigenous People's life-ways, customary institutions, knowledge systems among other issues. This program amplifies the voice of Indigenous Peoples.

(The articles reflect the authors own views and opinions not necessarily those of NEFIN Climate Change Program itself. NEFIN Climate Change Program can furthermore not be held responsible for the accuracy of their content.)

नेपाल आदिवासी जनजाति महासंघ जलवायु परिवर्तन सामुदायी कार्यक्रम

महाराजगञ्ज, काठमाडौं, नेपाल, फोन: ९७७-९-४५९५३७६, ईमेल: info@nefinclimatechange.org
वेबसाइट: www.nefinclimatechange.org

